

Чорнокнижник

Костянтин Ванченко-Писанецький

(із розповідей бабусі)

Доброю, лагідною бабунею була покійна моя Олена Петрівна Бурчимуха. Давно відійшла вона у вічність, уже, напевно, й кісточки її у могилі зотліли, а спогади про неї, пов'язані з безповоротно минулим щасливим дитинством, ніколи не зітруться з моєї пам'яті. Згорблена фігурка, привабливе, вкрите зморшками бліде обличчя з сивими кучерями на скронях, запалі шляхетні очі, трохи метушлива хода, завжди заклопотаний вигляд, вічна заглибленість у господарські справи, не зважаючи на вісімдесят з лишком літ... М'яким, лагідним голосом вмовляла вона нас не пустувати, а займатися уроками під наглядом старого учителя – типового "метра", якому ми дали іронічне прізвисько "Ромбамбуля"... Все це як нині стоїть у мене перед очима і ніколи, певно, не забудеться.

Тай не лише ми – рідня – запам'ятали назавжди образ цієї милої людини. Її по сьогодні пам'ятають старі люди села П'ятигірки Київської губернії, де ми тоді жили і де вона так багато допомогла бідному кріпацькому люду своїми порадами і ліками при нещасливих випадках. Чого лишень не знала вона і від якої тільки хвороби не було в неї ліків чи зілля!..

– Добра, проста людина, хай їй земля пером... А що то за м'яке було серце, – скільки нам, бідним, допомагала у всякій пригоді і нужді! – Так її поминають селяни – старожили села.

Скільки страшних казок, скільки розповідей і легенд про сиву давнину повіли нам її уста... З якою благовійною увагою ми, дітлахи, та й не лише діти, а й усі присутні у нашому будинку, вислуховували цікаві розповіді, коли вона, бувало, довгими зимовими вечорами, всівшись з вишиттям коло коминка, почне своїм приємним голосом оповідати якусь бувальщину чи легенду. Її українська мова, зрідка пересипана полонізмами, звучала якось монотонно; вона надавала розповіді таємничості і переносила нас у далеку, неповторну пору.

Як трепетно бились юні серця, яким забобонним страхом ми переймалися, як мальовничо уявлялись нам різноманітні відьми, чарівники, зачаровані замки, середньовічні польські лицарі і всі нещасні жертви диявольської мани!

Багато вона пережила, багато перестраждала на своєму віку. Багато чому сама була свідком, багато наслухалась від старших людей. Багато чого розповідав їй батько, а наш прадід, блаженної пам'яті уніятський священник Петро Бурчимуха. А він був чоловіком бувалим, жив у часи старої Польщі, родом був з древньої української шляхти. На його очах творилось немало чудес і кривавих справ, коли кривда побивала правду...

Від таких розповідей ставало страшно і водночас добре, та так добре, що слухав би і не наслухався.

– Ще у часи панування над нами Польщі... – так почала бабуса свою нову оповідь

одного нудного зимового вечора, всідаючись за своїм звичаєм у м'яке крісло коло коминка з незмінним в'язанням у руках, – поселився тут, недалечко від нас, у своєму багатому містечку-помісті коло Бердичева родовитий польський пан, королівський стольник Ян Сангайло. Прибув він до нашого краю з численною челяддю просто з Варшави, а маєток дістав від короля у дар за особливі якісь заслуги при дворі.

Мусите знати, що маєток цей раніше належав іншому шляхтичеві, якомусь графу, прізвища його, хоч мені й називали, тепер не пригадаю – давно те було... Графа за якусь провину скарали на горло у Варшаві, маєток конфіскували до королівської скарбниці, а король подарував його Яну Сангайлу. Приїзд пана стольника наробив багато галасу. І дійсно, прибув він до нас з особливою пишнотою, оточив свій двір нечуваними розкошами. Про його позолочені екіпажі, про коней арабської крові, про палац, про бучне життя розповідали чудеса; хоча ні з ким із сусідів-поміщиків він не знався, тому що вважав усіх негідними своєї персони.

Лише часами наїжджали до нього гості, але переважно різні магнати з Варшави, – тоді у палаці стольника відбувались балі-маскаради і різні розваги, розповіді про які заздрісно вислуховувала наша загумінкова шляхта. Проникнути туди їм не вдавалося – пан стольник грубо випроваджував їх, гордуючи таким знайомством.

Стольник Ян Сангайло, незважаючи на свої уже немолоді літа, був ще цікавим чоловіком, поставним красенем. Високий зріст, атлетична будова, орлиний погляд темних очей, величезні вуса з сивиною, підголена голова з оселедцем – все у ньому було вишуканим. Та й взагалі, вся його могутня фігура дихала життям і здоров'ям. Але щось було неприємного у його обличчі – воно якось одразу вражало своєю пихою, так що без страху не можна було на нього дивитись.

Норову був дуже крутого, з підданими поводився суворо і деспотично. На його конюшнях цілими днями лунали жажливі зойки нещасних хлопів, яких карали. А карав він правого і неправого однаково, і таким чином вселив у своїх кріпаків неймовірний страх і невольничу покору.

Часто він виїжджав надовго до Варшави, до королівського двору, і там тратив шалені гроші на різноманітні забави і задоволення і тому обклав своїх кріпаків подвійними чиншами і повинностями.

Стольник був удівцем і мав дочку-одиначку, панну Казимиру, яка виховувалась у Варшаві у монастирі кармеліток і тільки повнолітньою з'явилася у маєтку.

Панна Казимира була писаною красунею. Струнка, як тополя, очі небесної блакиті. Розкішне золотисте волосся і вся її ніжна фігура на противагу батькові нагадувала щось янгольське, неземне. Коли вона інколи з'являлася в церкві, мешканці з усієї околиці з'їжджалися помилуватися на неї. Проте пан Сангайло тримав її під замком: нікуди, крім церкви – і то дуже рідко – не випускав, і ні з ким не знайомив. Нею заопікувалась стара няня, з вигляду справжня фурія; крім цієї няні, у палаці нікого не було – ні родичів, ані близьких друзів.

Так пан стольник прожив у наших краях кілька років, оточивши свій палац якоюсь таємничою неприступністю. Повертався він зі своїх частих поїздок у Варшаву все

дужче і дужче роздратованим, злим, що звичайно виливалось на його челяді, з якою він поводився ще крутіше і жорстокіше. А якось після повернення зі столиці всі помітили у ньому велику перемену: постарів, згорбився, опустився, втратив колишній пихатий вигляд і начебто став м'якшим і лагіднішим. Поселився у маєтку назавжди і вже геть нікуди не виїжджав.

Розповідали, що за якусь провину втратив королівську милість і висланий на безвиїзне проживання в своїх добрах.

Потроху він змирився з долею і зажив замкнутим життям відлюдника, часом надміру вживаючи різноманітні старки і наливки, яких у нього були невичерпні запаси у величезних погребях палацу.

Панна Казимира у той час пишно розквітала. Та її молоде життя було дуже вже непривабливим. Не маючи подруг, товариства, не спілкуючись з людьми, постійно замкнута в чотирьох стінах, де вона бачила тільки батька-деспота і злу няню – сварливу, вічно усім незадоволену особу, – породили у дівчини-красуні апатію до всього. Вона постійно сумувала, нічим особливим не цікавилась, та, зрештою, і не мала до того ніякої можливості.

Пан стольник, як і раніше, не приймав нікого з сусідів, хоча спочатку багато хто добивався знайомства з ним. Після кількох невдалих спроб усі якось забули про його існування.

В одну з травневих ночей над маєтком пана стольника вибухнули страшна буря і ураган. Вітер дико ревів і завивав, ламаючи і вивертаючи з корінням старі дерева у запущеному панському саду Сангайла. Блискавка невпинно миготіла, освітлюючи шаленіючу стихію, невпинно, щосекунди лунав страхітливий гуркіт грому, примушуючи тремтіти все живе. Дощ лив, як з відра, безперестану стукотів дробом у вікна жител. У повітрі кружляло листя, зірване вітром з дерев, і солома зі стріх сільських хаток. Млини з тріском замахали крилами, немов руками – здавалось, вони просять допомоги. У хлівах ревля худоба. Горобці неспокійно цвірінькали під дахами, збуджені розбушованою природою. Ворони каркали, перелітаючи з місця на місце, їх зносили шквальні пориви вітру. Свійська птиця теж пробудилась, повиповзала на незвичайне світло блискавки і наповнювала повітря тривожним криком відчаю. А блискавка все блискала і вже зливалась в якесь суцільне матове, зловісне світло. У природі наступав справжній кінець світа. Таку ніч у нас називають горобиною.

У багатьох хатах селяни позапалювали перед святими іконами свічі і, тремтячи від жаху, прислухалися до дикого завивання бурі. Лунав плач наляканих дітей, голосна молитва старих...

А буря все бушує з неослабною силою. Гуркіт грому не вмовкає. Дощ ллє як з відра, потоки, шумлячи з гір, затоплюють вулиці, площі, двори. Невеличка річечка Гнилоп'ята вийшла з берегів і залила найближчі луги і городи.

От в таку ніч до парадного ґанку палацу пана стольника під'їхала елегантна карета, запряжена цугом втомлених коней. Залунали три удари батога і карета зупинилась коло ґанку. З неї поспішно вискочив закутаний у плащ чоловік і нетерпляче вхопився

за ручку дзвінка.

Стольник замислено сидів у кабінеті, прислуховуючись до завивання бурі і потроху потягав з невеликого срібного келиха старий мед. А панна Казимира у своїй кімнаті тихо молилася перед образом Богоматері.

Раптом залунав давно не чуваний дзвінок. Це всіх переполошило. Пан стольник здригнувся і голосно гукнув слугу-камердинера.

- Гей, Ваврине, що це значить?!

- Не знаю, ясновельможний пане, - перестрашено відповів старий слуга, - здається, до нас хтось приїхав?...

- Якого то чорта могло принести в таку негоду? Піди, дізнайся!

Слуга вхопив свічку і побіг відкривати заіржавілі двері парадного входу.

Двері зі скрипом відчинились і в коридор ступив незнайомець у плащі.

- Чий це палац?

- Ясновельможного пана стольника, Яна Сангайла.

- А-а, чував... Передай ясновельможному пану стольникову, що шляхтич крові просить у нього притулку на ніч, бо збився з дороги.

- Слухаюсь, вельможний пане.

Слуга, залишивши у коридорі запалену свічку, подався сходами до кабінету стольника доповісти про незнайомця.

- Хай увійде. Приготувати кімнату і доглянути коней, - неохоче розпорядився пан стольник. І подумав собі: "Напевне, якийсь худорідний шляхтич-сусід".

Незнайомець увійшов у передпокій і, доки козачок знімав з нього плаща, сам пан стольник вийшов назустріч з канделябром у руках.

- Маю честь бачити пана стольника? - спитав незнайомець.

- Так, це я. А кого маю честь приймати у своєму домі?

- Шляхтич Юзеф Вишневський; їду з Варшави до себе в маєток, на Україну; негода застала в дорозі, - прошу притулку.

- З Варшави? - здивувався пан стольник. І вже люб'язніше додавши "прошу", ввів гостя у покій. Мовчки вказав на крісло.

Шляхтич, вклонившись, сів. Це був молодий, цікавий чоловік, досить високий, кучерявий брюнет, з чорним, як смола, волоссям і такими ж величезними вусами, молодцюватو закрученими догори. Блідо-матове обличчя і великі, круглі карі очі з якимось бистрим, пронизливим поглядом. Одягнений був у розкішний кунтуш, шитий золотом і прикрашений дорогоцінним камінням.

Після невеликої паузи, за час котрої вони оглядали один одного, пан Стольник розпочав розмову.

- Що нового у Варшаві?

- Та все по-старому. Недавно був сейм. Шуміли... Зайди життя не дають. Скоро нашій родовій шляхті, здається, не буде місця при дворі.

Така відповідь пана Юзефа одразу припала до серця пану стольникову.

- Ох, правда, правда... Я от давно не був у Варшаві, та й не поїду. Образливо...

- Поговорюють про новий розкол...

- Догралися! Зрештою, воно інакше і бути не може. Ми стали посміховищем всього цивілізованого світу.

Розмова на цю тему продовжувалась ще довго.

Стольник розкошував, обговорюючи давно забуті політичні проблеми. Пан Юзеф був подібних поглядів і у багатьох питаннях погоджувався з думкою стольника – це йому навіть лестило. Врешті-решт стольник таки захопився надзвичайним розумом і красномовством молодого чоловіка і був у захваті від такого несподіваного знайомства. До вечері пан Сангайло закликав дочку і познайомив її з гостем.

Пан Вишневський був вражений незвичайною красою панни... Він протягом всієї вечері не зводив з неї очей, а панна Казимира тремтіла від його погляду і їй, не звиклій до товариства чужих людей, було ніяково і навіть страшно. Весь час вона сиділа, похнюпившись, і нетерпляче чекала закінчення вечері, щоб швидше зникнути у свою кімнату... Пан Вишневський, як видно, викликав у неї неприємне враження.

Нарешті вечеря закінчилась. Стольник зовсім повеселів, сипав дотепами, сміявся, жартував і таки досить набрався різних наливок, старок і угорського вина.

- Я благословляю негоду! – вигукнув він, – тому що завдяки їй у моєму замкненому, самотньому житті з'явився ясний промінь і я можу відвести душу цікавою розмовою з таким приємним і розумним співбесідником.

- А я невимовно захоплений: по-перше тому, що мені випало завести таке приємне знайомство з родовитим шляхтичем – шановним паном стольником, а по-друге, я тут зустрів диво-красу і полонений принадами божественної його дочки, панни Казимири.

При цьому Вишневський з почуттям поцілував руку панни.

Панна Казимира почервоніла від таких компліментів і мовчки пішла до своєї кімнати. Стольник же з паном Юзефом ще довго бесідували і розійшлися щирими друзями, а прощаючись, навіть міцно обнялися.

Буря і негода втихли. За якийсь час усе замовкло і занурилось у солодкий сон.

Проминув тиждень, а пан Вишневський все ще гостює в палаці стольника. Гість немов причарував пана Сангайла, і той нізащо не хотів його відпускати, все запрошував продовжити гостину.

Аж раптом, одної ночі в палаці стався страшний переполох. Піднято на ноги все населення містечка, зібрано народ навіть з околиці, у всі боки на розшуки відправлено гінців. Розлетілася по околицях нечувана вість: таємничий незнайомиць, що гостював у пана стольника, тихцем втік з палацу і викрав його єдину дочку, панну Казимиру. Найдокладніші розшуки і погоня не дали результатів. Всі гінці повертались з недоброю вістю: "Наче крізь землю пропали!" Пан стольник з горя зійшов з розуму. У приступі відчаю він викинувся з вікна верхнього поверху і помер у страшних муках.

Цей жахливий випадок справив на всіх гнітюче враження.

Місцеві урядники організували серйозне слідство, проте воно теж не дало жодних результатів.

Пана стольника поховали з особливими урочистостями у Бердичівському

кляшторі,[103] а маєток, аж до повернення спадкоємиці, знову перейшов під опіку королівської скарбниці. Про цей надзвичайний випадок довго ще говорила і розмірковувала навколишня шляхта. Одні казали, що невдячна дочка сама втекла з коханцем, інші стверджували, що насильно викрадена, – словом, всяк фантазував на свій лад, бо дійсної причини ніхто не знав. Та потроху цей випадок почав забуватися, як і все на світі.

* * *

Минуло чимало літ.

Багато води витекло з тих пір, багато сталося змін.

До мого батька, а вашого прадіда, блаженної пам'яті уніятського священника Петра Бурчимухи, прийшла одного разу невідь-звідки якась стара мандрівниця і попросила притулку.

За приємними рисами обличчя і добрими манерами можна було здогадатися, що вона не простого, а шляхетського походження. Тихої вдачі, добра, проста, лагідна, старенька одразу заслужила загальну симпатію всієї сім'ї.

Вона пожила у нас трохи і вже хотіла було податися знову у мандри, та ми її так полюбили і звикли до неї, що прийняли як рідну і залишили жити серед нас до самої смерті.

Була напрочуд мовчазна, ніколи нічого не розповідала про себе, ані про своє життя-буття. Хто вона і звідки, так і лишалось для нас усіх таємницею. Віри була римокатолицької і майже щодня ходила до найближчого костелу, де ревно молилась Богу.

Хоч ми й цікавились її минулим, вона про це ніколи не обмовилась навіть словом.

Так і прожила у нас кілька років.

Повертаючись якимось із Бердичівського костелу, куди ходила на сповідь, вона застудилася у негоду, захворіла, лягла у ліжку і вже більше не вставала.

Перед смертю закликала до себе моїх батька і матір і повідала їм свою сумну історію. Й аж тоді вияснилось, що вона була нещасною Казимирою Сангайло. Розповіла вона таке.

– Я ще не дуже похилого віку, не стара, та горе і страждання, які я пережила в своєму житті, передчасно мене зістарили. Батько мій був шляхтичем крові, стольником при дворі польського короля. Жили ми розкішно і багато. Матір я втратила, коли була ще малою дитиною, і майже зовсім її не пам'ятаю. Виховання одержала добре, у Варшаві. Батько мій привіз мене у маєток, коли мені виповнилось повноліття, і там я жила самотньо, без рідних і друзів. Через придворні інтриги він потрапив у немилість короля, йому заборонили приїжджати у Варшаву і з тих пір ми назавжди поселились у помісті.

Нудно й одноманітно тяглося наше життя. Озлоблений на всіх, батько уникав людей, жив анахоретом; характер мав грубий, деспотичний, а ще й часто напивався. До мене ставився дуже суворо. Та все-таки він мене любив.

Одного разу, в темну, буряну ніч до нас несподівано заїхав незнайомий молодий чоловік і попросив притулку, щоб порятуватись від негоди. Батько прийняв його

приятно, що з ним траплялось дуже рідко. Розговорились, і Юзеф Вишневський сподобався старому особливо тим, що теж був незадоволений і озлоблений політикою тодішнього уряду. Пан Вишневський, якого батько не хотів відпускати, погостював у нас досить довго. Він був поставним красенем, та мені не сподобався. Пригадую, як я злякалась, коли батько вперше мене з ним познайомив, бо не змогла витримати демонічного погляду його чорних, як ніч, очей. Напевне, у мене було тоді передчуття чогось недоброго. Він завжди говорив мені масу лагідних слів, від яких я лише паленіла і мовчала. Крім непідробного страху, він не викликав у мене ніяких почуттів, і як не намагався бути люб'язним, я боялась його все більше. Та й не дивно: я була тоді ще дуже молодою і зовсім не мала досвіду спілкування.

Прожив він у нас більше тижня. Була чудова літня ніч. Солов'ї у нашому парку невгамовно перекликалися своїми чарівними співами. Аромат розквітлого бузку і ясмину наповнив усе навколо. Мені раптом захотілося вийти у парк і насолодитися чарами цієї дивної ночі. Я вийшла і непомітно, зачарована дивним співом солов'я, зайшла далеко у глиб саду, аж до струмка. Прихилившись до стовбура високої липи і дивлячись у прозору течію струмка, яка переливалась сріблом при світлі місяця, я вслухалась у тихий плюскіт хвиль і мимоволі замислилась про своє самотнє і непривабливе життя.

Раптом, мов з-під землі, переді мною виросла фігура нашого таємничого гостя з його демонічним поглядом. Я завмерла, скрикнула і від страху не могла вимовити й слова.

- Не бійся, панно, я тобі не заподію зла. А все що з тобою станеться - знай, це вирок долі!

Я ще більше злякалась і раптом відчула, що сили полишають мене і я падаю. Потім відчула його доторк; пам'ятаю, що він підхопив мене на руки і поніс... Що було далі, не пригадую.

Не знаю, чи довго пролежала я зомлілою, опам'яталась уже в кареті, яка мчала нас зі страшною швидкістю. Я почала кликати на допомогу, пориваючись вискочити з карети, та він взяв мене за руку, посадив знов на місце і твердо сказав:

- Даремні, панно, твої зусилля: тебе тут ніхто не почує, ми далеко від твого дому! Скорися своїй долі, видно, їй так завгодно...

І дійсно, марними були мої зусилля звільнитися. Ми проїжджали темним, дрімучим лісом і ніхто не міг почути моїх відчайдушних зойків. Я ридала, благала мого викрадача відпустити мене, та він був непохитним. Нарешті, вибившись цілком із сил, зневірівшись звільнитися, я втихла. Я знову зомліла і пролежала дуже довго.

Коли свідомість повернулася, я побачила, що лежу на розкішній постелі, оточена дбайливим доглядом мовчазних слуг. Мій викрадач сидів у головах.

- Де я і що зі мною?

- Заспокойся, мила панно, ти тепер у моєму замку, тут тебе ніхто не скривдить, ти знайдеш тут втіху і любов.

- А де мій батько?

- О, його уже нема на світі...

- Як, нема?!

- Він не витримав розлуки з тобою.

- Боже мій! - вигукнула я і заридала. - О, лиходію, що ж ти з нами вчинив?! Нащо украв мій спокій? Чого тобі треба від мене?

- Твоєї любові, панно, - тихо промовив він і почав палко цілувати мою руку.

- Тобі ніколи не мати її! Я можу лише проклинати і зневажати тебе.

- Перестань, це все одно нічого не дасть. Тобі нема дороги назад. Краще скорися своїй долі, полюби мене. Я оточу тебе всіма привабами життя. Я багатий, родовитий. Чого ж ти ще прагнеш?

- Я боюся тебе!

- Звикнеш - і, повір, твій страх мине!

Дійсно, мені, нещасній, лишилося лише скоритися і зносити все без нарікань. Та ж ніхто не врятує мене. Я була безпорадною, самотньою. І я скорилась.

Юзеф оточив мене нечуваними розкошами. Його будинок вражав багатством і блиском. Величезні зали задраповані дорогими тканинами, рідкісними картинами у позолочених рамах, обставлені чудовими меблями, статуями, дзеркалами; вся обстановка і оздоби засліплювали пишнотою і небаченим багатством.

Я ж почувала себе в цих покоях самотньою, наче в тюрмі і не раз проливала сльози, думаючи про свою злочасну долю.

Пан Юзеф часто кудись виїжджав і зникав на кілька днів, а то й тижнів.

Я його все ще боялася і ніяк не могла звикнути до свого становища. Юзеф повадився зі мною незвичайно лагідно, й ані словом, ані жестом не дозволяв образити мене. Часами пестив, присягався у коханні, та мені все це не подобалось - душа моя не лежала до нього. Я зі страхом приймала всі його ласки і вільно зітхала лиш тоді, коли лишалась самотньою у своїй кімнаті. Там я довго і ревно молилась Пресвятій Діві, виливаючи всі свої душевні болі і муки. Що особливо неприємно вражало мене у замку, то це якась таємнича тиша, у якій все поринало. Ніхто сторонній ніколи до нас не заходив. Слуги без слова виконували накази, були винятково похмурими і мовчазними. Взагалі, ми жили, немов на безлюдному острові, а це ще підсилювало мою тугу і відчай.

Юзеф буваючи удома, цілими днями і ночами поспіль працював у своєму кабінеті, заходити до якого було якнайсуворіше заборонено геть усім. Чим він там займався, ніхто не знав. Мене спочатку це й не цікавило, та з бігом часу виник мимовільний інтерес до його занять: я хотіла довідатись, що ж він за людина. Головне, чому сам він і словом не обмовився про себе і взагалі про своє таємниче життя? Я уже казала, що він часто відлучався з дому невідомо куди і нащо. Їдучи геть, він щоразу приходив до мене, ніжно цілував у чоло і говорив:

- Я їду, мій друже. Будь розумницею, не нудьгуй без мене, - я скоро повернуся.

А потім зникав. Мені, зрештою, було тоді все одно, є він вдома, чи нема. Я закривалася у своїй кімнаті, яку дуже любила, і там просиджувала цілими днями. Я навіть боялася виходити з замку у сад, хоч він був прекрасним: з густою тінистою

зеленню, масою квітів і всіляких рідкісних тропічних рослин. Замок і сад були оточені величезним кам'яним муром, а за ним виднілось верхів'я густого, темного лісу. З-поза муру не долинали жодних ознак інших жител: не чути було ані гавкоту собак, ні крику свійської птиці, – за стінами був лише дрімучий ліс, який шумів і наганяв тугу. Мені ставало все страшніше в цьому саду, я тікала і знову ховалась у своїй кімнаті. Тепер бажання довідатися, хто він і чим займається, посилювалось з кожним днем.

Я часто наважувалась підійти до таємничого кабінету, прислухалась і навіть заглядала в отвір замка, коли він там працював, та нічого не могла розгледіти.

Одного разу він застав мене за цим заняттям. Я почервоніла, та він лагідно зауважив мені:

– Дитинко, ніколи не намагайся проникнути у ці двері; я це тобі забороняю, інакше можеш дорого поплатитися за свою цікавість.

Мені таке його зауваження видалось дуже образливим. Я пішла до себе у кімнату і довго проплакала.

Проте з тих пір моя цікавість зростає ще сильніше і тепер у мене було єдине бажання, яке не давало мені спокою ні вдень, ані вночі: за всяку ціну прослідкувати за ним і довідатись про все.

Незабаром трапився сприятливий випадок.

Пан Юзеф кудись поїхав проти ночі. Я закрилась було у своїй кімнаті з наміром нікуди не виходити, але, підбурювана цікавістю, не втерпіла, взяла свічку і тихенько вирушила коридорами, щоб хоч здалеку поглянути на ті таємничі двері, що їх так пильно оберігав мій викрадач. Яке ж було моє здивування і радість, коли я помітила, що ключ залишено у дверях! Напевно Юзеф, кваплячись, забув його вийняти і забрати зі собою.

Я завмерла від захвату: оттепер уже обов'язково про все довідаюся! Тихенько, на пальчиках обійшла я кімнати і переконалась, що слуги сплять. З завмиранням серця, хвилюючись, наблизилась до дверей кабінету і вхопилась тремтячою рукою за ключ... Повернула два рази... Почувся металевий дзвін пружини і луною облетів порожні кімнати. Я злякалась цього звуку і зі страхом відскочила від дверей. Та потроху оволоділа собою. Ще раз прислухалась... Навколо тиша, як у могилі.

Ввійти – чи ні?!

Я рвонула клямку і увійшла!..

В цей час мені вчувся важкий стогін, від якого мурашки поповзли по тілу. Свічка, яку я щосили стискала у тремтячих руках, освітила усе своїм тремтливим світлом. І коли я наважилась поглянути довкола, я залякла від жаху і ледве втрималась на ногах, щоб не впасти. Мої очі побачили неймовірну обставу.

Вся кімната була оббита чорним сукном з якимись білими зображеннями і фігурками: чи то букви, чи то знаки... Навколо немислимий розгاردіш і хаос, так що спочатку неможливо було нічого розібрати. Все було розкидане по підлозі і розвішане на стінах, я помітила між іншими предметами багато поламаних металевих хрестів і якихось символічних зображень попід ногами. По всій підлозі валялась маса людських

черепів: впадини їхніх очей світилися фосфорним сяйвом. В різних місцях і кутках кімнати стояли у неприродних позах скелети у білих саванах. Я помітила вираз жаху на їхніх кістлявих обличчях зі збитим у ковтони волоссям. Світильник на підставці з шістьма погаслими чорними восковими свічами у лікоть висотою здіймався майже до стелі. На полицях стояло кілька великих скляних куль і дзбанків, з'єднаних поміж собою скляними трубками. У них кипіла, клекотіла, переливалась якась рідина, що виділяла трупний сморід. Хаотично валялись розламані труни з залишками людських кісток.

Це був воістину кабінет смерті!

А посеред кімнати височіла величезна траурна підставка, на якій лежала розгорнута чорна книга, чорні пергаментні аркуші з білими опуклими незрозумілими буквами, ієрогліфами і зображеннями. Вжахнувшись, я зрозуміла все!

Юзеф був чорнокнижником!

Не пам'ятаючи себе від страху, я схопила ту диявольську книгу, втекла з нею у свою кімнату і кинула у вогонь коминка. Вогонь поглинув її умліока. Пергаментні аркуші затріщали, згорнулися, зморщилися. Пролунав жахливий удар грому! З коминка шугнуло червоне полум'я і осяяло усю кімнату, а незабаром воно кинулося на середину покою. У полум'ї ворушилися і вистрибували з нього якісь невидані образки чи то людей, чи то звірів із перекошеними обличчями – вони видобували нелюдський плач і зойки.

Не знаю, як я вибігла з замку і опинилася на дворі. Почала кликати на допомогу. Та ніхто не з'являвся. Я перехрестилася і почала голосно читати молитви.

Моментально весь замок перетворився у море вируючого полум'я. Величезні язики вогню виростили попід саме небо. З полум'я все ще вискакували нелюдські образи з перекривленими обличчями. Все це страшенно тріщало, шуміло, пекельно кричало і зойкало.

Знявся страшний ураган, блискавиця пронизувала небо і лунали часті удари грому. А полум'я все розгорялося, здавалося, що з важким смородом горить навіть каміння і земля.

Раптом залунав стукіт копит. Я озирнулася. То мчав на коні Юзеф. Лице його було спотворене жахом, очі налиті кров'ю. Він зіскочив із загнаного коня, який тут же упав і кинувся до мене з криком:

– Казимиро, Казимиро! Що ж ти натворила!

Він хотів, напевно, убити мене, але кров бризнула йому з рота і очей і він упав як стій на землю. Полум'я у відразливому образі людини зі страшним реготом простягло до нього свої вогненні лапи і пожерло його!

Я кинулась навтьоки.

Мене знайшов зомлілою у лісі один бідний селянин і привіз до себе додому. Я довго пролежала у гарячці і маренні. Та почала потроху поправлятися, одужувати і нарешті поправилася цілком. З тих пір я присвятила себе Богу. Багато святих місць обійшла і ревно молилась Богу-вседержителю за прощення гріхів моїх і раба Божого Юзефа. Я

ніколи нікому не розповідала про те, що зі мною трапилось. Тепер же, відчувши близьку смерть, я сповідаюсь перед вами. Нікого не було у мене на світі з близьких, а ви доглянули, дали мені, нещасній, притулок і Бог вам за це віддячить. Я благословляю небо, що вмираю тут, де колись жив мій нещасний батько. А тепер прошу закликати до мене отця духівника.

До ранку старенької не стало.

Ось що творилось колись на світі Божому. Так закінчила бабуса свою сумну розповідь.